

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

OTDK-DOLGOZAT

*Utazókosztümből szalondivat,
a brunswick*

Témavezető:

Név *Dr. Velladics Márta*

Titulus *egyetemi adjunktus*

Készítette:

Név *Bognár Katica*

Szak *szabadbölcshészet*

alapszak, művészettörténet

specializáció

2024. november.

Tartalomjegyzék

Címlap	1
Tartalomjegyzék	2
Bevezetés	4
A XVIII. század női viseletei	4
<i>Utazó-és lovaglókostümök</i>	5
<i>A brunswick szabásbeli eltérései a kor divatjához képest</i>	5
A brunswick a Brit Birodalomban	7
<i>Kialakulása</i>	7
<i>A brunswick változatai – Joseph, amazon, diána, jesuit</i>	10
Átalakulás: utazókostümből szalonkabáttá	11
<i>A brunswick a Grand Tour-on: Pompeo Batoni portréja</i>	
<i>Lady Mary Foxról</i>	11
<i>Steppelés</i>	12
<i>Barbara Johnson album</i>	15
<i>Dishabille, mint a hétköznapi viselet</i>	17
<i>A brunswick megítélése</i>	18

<i>Lady Diana Dormer levelezései</i>	18
<i>A brunswick, mint esküvői ruha</i>	19
A brunswick hatása a századvég divatjára	20
<i>A brunszvik utódai</i>	21
<i>Robe á la polonaise</i>	21
<i>Waldgrave-lévite</i>	24
<i>Rutland-ruha</i>	25
Összegzés	26
Irodalomjegyzék	28
Képek jegyzéke	Melléklet

Bevezetés

A brunswick a XVIII. század kedvelt és egyben igen különleges női utazó viselete volt. Megjelenésében és szabásában egyaránt eltért a korban megszokott női ruházattól, és annak ellenére, hogy az évszázad első felében sok kritika érte emiatt, az 1760-as évekre a kontinensen és Angliában egyaránt elterjedt. Párhuzamosan szólnak róla pozitív és negatív történetek is, egyszerre tűnik igazán kedvelt és teljes mértékben elítélt ruhadarabnak. Ez az ellentmondásos kép részben a XVIII. század díszes viseleteitől való szabásbeli eltérésében keresendő. Annak ellenére, hogy az 1760-as években különlegessége hullámszó véleményeket váltott ki, a brunswick egy változási folyamat egyik elemeként is értelmezhető, mely az 1750-es évek extravagáns divatirányzataitól a XIX. század elejének antik példákat idéző ruháihoz vezetett.

A XVIII. század női viseletei

A XVIII. század közepén számos együttes volt divatban, melyek kialakulása gyakran különböző uralkodói udvarokhoz köthető. Eredetüktől függetlenül Európa szerte elterjedtek. A legismertebb a *robe a la française* volt, [KÉP1] mely Watteau-ráncos hátszabásával, hosszú szoknyáival és díszített fűzőtakaróval a legdíszesebb viseletek egyike volt.¹ Kiemelendők széles szoknyái, melyek elől-hátul lapított, oldalirányban igen széles formáját a *penier*, egy lenvászonból és fűzfavesszőkből készített merev szerkezet, adta meg. Hasonlóan, strukturális szerepük volt a halcsontokkal merevített fűzőknek, melyek a hát és a mellkas megtartása mellett, a felsőtestnek megadták, a korban divatos, fordított háromszög alakú sziluettet. Általában ezt a megjelenést követték az udvari bálokon viselt ruhák is, pusztán kétszer-háromszor olyan széles szoknyákkal, mint társaik és túlsorduló díszítéssel. A társasági eseményeken legyező egészítette ki a ruházatot.

Az angol udvarban a *robe a l'anglais*-t [KÉP2] hordták, melynek szoknyái kevésbé voltak szélesek, nyakuk jóval zártabb volt, egy szigorúbb, puritán értékrendnek feleltek meg. Lazább szabású volt az itálai udvar kedvelt viselet a *manteau*. Szabása kifejezetten bő, köpenyszerű,

¹Watteau ránc: A XVIII. századi ruhák hátszabásainak egy olyan típusa, melynél egy szélesebb anyagdarabot, palástszerűen, aláhajtásokkal rendeztek el a ruha hátának közepén.

Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 37-38

melyet deréknál csupán egy övvel kötöttek meg. Mivel teljesen eltakarta a test vonalait, terhesség alatt kifejezetten kedvelték. Kiemelendő, hogy informális szabása miatt báli viseletnek egyáltalán nem használták, valamint az is, hogy könnyű állíthatósága miatt hamar elterjedt az alsóbb osztályok körében.

Utazó-és lovaglókostümök

A fentiekkel szemben mutatnak eltéréseket a korszak lovaglő, valamint utazó ruházatai. Az alsóruházat mindkét viselet alatt megegyezik a hétköznapi öltözet alatt viselt darabokkal, pusztán méretük volt egy kicsit kisebb. A *pet an l'air*-nek nevezett nőiesebb fazonú utazó viseletek megtartották a hát Watteau-ráncos kialakítását, viszont a kabátot lerövidítették, így az éppen csak csípő és derék közé ért. A könyékig érő ujjakat általában egy félkesztyű egészítette ki. A lovaglőruházatok több esetben mutattak a férfiruhákkal párhuzamot. A hozzájuk tartozó kabátok a testhez simultak, csípőig értek, elől paszományos gombsorral zárultak. Ujjaik a csuklót is takarták, és az ujjak végére pedig, szélesen visszahajtott, díszes, gombos záródású mandzsetták kerültek. A szoknyáik gyakran csak bokáig értek le, ezzel könnyebbé téve a nyeregbe való felülést, akár még férfi nyergekbe is. A lovaglőkabátok és a fűzők közé egy derékig érő, a férfiakéhoz hasonló szabású, vékony lenvászon ing került, melyet nyaknál általában nyakszalaggal fogtak össze. Ezt gyakorta férfias nyakkendő csomóra kötötték, de volt, aki inkább a masnikat kedvelte. Kiegészítőként társult az öltözetekhez a lovaglópálca és egy háromszögletű, fekete posztókalap. Utóbbi a tizenkilencedik század során az angol katonai egyenruhák részét képezte.

A brunswick szabásbeli eltérései a kor divatjához képest

A fenti viseletektől eltért a brunswick mind szabásában, mind funkcionalitásában. Legkirívóbb tulajdonsága, hogy elhagyta a paniert, a szoknyái alatt nincsen a sziluettet biztosító strukturális alap, csupán csak egy csípőt kiemelő hosszúkás párna, másnéven műfar, és számos alsószoknya.² [KÉP3] A szoknyák maguk általában bokáig vagy a cipők orráig értek, mely lehetővé tette, hogy ne legyenek sárosak az utazás során. Az alá kerülő fűzők, az utazás megkönnyítése érdekében jóval kevésbé voltak csontozottak, inkább stabilitást biztosító szerepüket töltötték be, a formálás

² Műfar: gyakran parafával, fűrészporral vagy anyagmaradékokkal tömött párna, amely a csípők formáját emelti ki, és megtartotta az alsószoknyákat.

helyett. A kabát alatt a lovagló ruházatokhoz hasonlóan, rövid vászoninget viseltek, melyet csuklónál és nyaknál széles atlaszselyem szalagokkal kötöttek meg. A kabátjának szabása kétféle mintát követett. az egyik egy elől középen gombokkal záródó mellény és egy csípőig érő kabátka együttese, a másik pedig egy egybe szabott, elől középen záródó kabátka volt. A hátszábaik is eltértek: lehettek testhez simulók, de Watteau-ráncosak is. Kialakításuktól függetlenül ujjaiuk mindig könyékig értek, és a különálló alsóujjakat ugyanitt szalagokkal (vagy gombokkal) rögzítették a kabát ujjához. Továbbá minden kabát nyakához csuklya illeszkedett, mely teljesen unikális volt, figyelembe véve, hogy a XX. század közepéig csupán a köpönyegek rendelkeztek szabott csuklyákkal és azokon sem volt általános jelenség.³

A brunswickok kiegészítői sem voltak szokványosak. Az együttesekhez nem tartozott főkötő, helyettük egy általában elég kicsi, alig valamit takaró kalapocskát viseltek, mely színben megegyezett a ruházattal. Sokan a lovaglósívekhez hasonlóan lovaglopálcát is hordtak magukkal, noha utazás közben ez egy felettebb felesleges kiegészítő volt.⁴

Aileen Ribeiro szerint a brunswick hosszú ujjainak könyöknél való kettéválasztása csupán megszokás kérdése volt, hiszen a korábbi ruhaujjakat is mind-mind a könyöknél díszítették.⁵ Naomi Tarrant felvetése szerint elképzelhető, hogy a brunswick ujjaihoz hasonlóan bizonyos esetekben a csuklyája is levehető volt, ⁶mely lehetővé tette volna, hogy néhány elem levételével hétköznapi ruházattá alakítsák. Ez lehetséges magyarázat arra, hogy miért volt különböző elfoglaltságokhoz alkalmas ruhadarab. Egyszerű átalakításával akár még elegáns társaságban is hordható öltözett válhatott belőle. Hosszú ujjaival és csuklyájával pedig télen is elegendően meleg volt akár a hétköznapiakhoz, akár az utazáshoz. Az elmélet továbbá választ adna azon portrékra, melyeken egyértelműen brunswickokra jellemző jegyekkel rendelkező ruhadarabok vagy könyékig érő ujjal, de csuklyával, vagy csuklya nélkül, de osztott ujjakkal szerepelnek. A XVIII. század során ismertek olyan csuklyák, melyeket alkalmoszerűen varrtak fel köpenyekre vagy kabátokra, így nem lenne meglepő, hogyha a brunswick esetében is hasonló megoldással

³ Ribeiro, Aileen, *The art of dress: fashion in England and France 1750 to 1820* (New Haven: Yale University Press, 1995). 69

⁴ Lady Diana Dormer: *The Women of Fashion or, The History of Lady Diana Dormer* Volume I., 1768, London. 41.

⁵ Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 146-150

⁶ Tarrant, Naomi E. A., "The Portrait, the Artist and the Costume Historian," *Dress* 22, no. 1 (1995): 69–77, <https://doi.org/10.1179/036121195805298208>. 75.

találkozhatnánk. Fennáll a lehetősége, hogy az Angliában található darabok szabása lehetővé tenné a csuklya levételét, mivel külön szalaggal szegettek és közvetlenül a nyakkivágáshoz varrták őket, így a lefejtésük nem hagyott volna kívülről észrevehető nyomot a ruhákon. A Koppenhágában található darabok szabása semmiképp sem teszi ezt lehetővé, mivel körülbelül a hát 1/3-ánál varrták fel őket a kabátokra, így levágásuk nyomot hagyott volna az anyagon. A Nagy- Britanniában, illetve a kontinensen készült darabok közötti eltérés inkább helyi jellegzetességnek tekinthető, sem mint használatbeli különbségnek. Ezt támasztja alá a lefejtés nyomainak hiánya is mind a négy fennmaradt darabon, valamint, az, hogy az összes brunswickról készült portrén a csuklya és a ruha anyaga megegyezik. Egy kifejezetten az adott ruhához készült csuklyát nem valószínű, hogy másikhhoz használták volna.

A brunswick a Brit Birodalomban

A fenti különlegességek magyarázatot adnak arra is, hogy egy 1764-es férfi magazin két szavas rövid leírás helyett, pár mondatot szánt a ruha pontos bemutatására. A *The London Magazine* márciusi beszámolójában Augusztá brit királyi hercegnő (1737-1813), valamint Károly Brunswick-Wölffenbuttel herceg (1735-1806) házasságát tárgyalta, külön kitérve az ifjú pár ruházatára is. Az 51. oldalon a következőket írták: „Ő királyi fensége, Brunswick hercegnéje németes divat szerint öltözött fel, skarlát taftselyembe, melyet elől gomboltak, ujjai csuklóig érők voltak, míg háta Watteau-ráncos volt.”⁷ [KÉP4] A brunswick ezen cikk nyomán vált ismertté Angliában, igaz először még csak németes (utazó)ruhaként⁸. A leírt ruházat: elől gombos, watteau-ráncos hát kialakítás mind fontos elemei lesznek, a cikk megjelenése után, az angliai brunswickoknak. A ruha a férj oldaláról származott, amelyre az is utal, hogy a herceg édesanyja Charlotte Brunswick-Wölffenbuttel annyira kedvelte a ruhát, hogy összesen nyolc különböző portré készült róla a viseletben. [KÉP5]

Kialakulása

A 'german gown' (németes viselet) elnevezés már a XVI. század során megjelent: ekkor még egy csuklyás, általában férfiak által hordott köpenyre alkalmazták, mely a német területeken

⁷ *The London Magazine*, (London C. Ackers Press, 1764). 51. "Her Royal Highness the princess of Brunswick was dressed in the German fashion, a scarlet silk buttoned before, sleeves down to her wrists and with a sack behind" (saját fordítás)

⁸ German gown (saját ford.)

kívül Itáliában volt még ismert. A köpenynek külön kialakított ujjai voltak, és deréknál övvel fogták össze. Ez a felsőruházat meglehetősen színes összehatást kölcsönzött a teljes viseletnek, mivel az alatta lévő, élénk és változatos színű ruhadarabokhoz hasonlóan ez is élénk színű posztóból készült.⁹ A 'german gown' kifejezés jelentése, a XVIII. század elején átalakult, amikor a bécsi divat egyre nagyobb népszerűsége tette szert Európában. Így kezdtek el a 'german gown' kifejezést a németes szabású elől gombos női felsőruhákra alkalmazni. A divat fejlődésével lassan ezek a ruhák is watteau-ráncos hátszabásúak lettek és ekkor kapta a 'german-sack', elnevezést.¹⁰ Az 1750-es évek során a német divat megváltozott és kedvelté váltak a szőrmével szegélyezett, egyszerűbb posztó ruhák, a lovaglőviseletek, valamint a brunswickok, a hétköznapiakban is. Ez terjedt el Európában, így a 'german fashion', 'german habit', 'german gown', 'german sack', vagy 'german dress' kifejezések a rövid kabátos, német stílusú utazóruhákra vonatkoztak, melyeket ma többek közt brunswickokként ismerünk. A hercegi pár esküvője után négy évvel, 1768-ban, a ruházat új neve már metszet kivágatokon szerepelt.¹¹ Népszerűsége az esküvő után hirtelen megugrott: 1769-ig több magazin metszet kivágatai jellemezték az év divatjaként. [KÉP6] Jeremiah Meyer (1735-1789) 1772-ben egy apró portrét készített Zsófia Sarolta (1744-1818) brit királynéről ugyanebben a viseletben. [KÉP7] A királyné egy égbé selyem együttest visel, melynek szegélyeit fehér fodrokkal díszítették. Az elől masnikkal záródó kabát bélése fehér selyemszaténból készült, hasonlóan a csuklyához. Az együtteshez a királyné apró csipkefőkötőt visel hasonlóan több korabeli portrén ábrázolt hölgyhöz. Az elefántcsontra festett portré sógornője számára készült, tőle pedig 1857-ben került Viktória brit királynő birtokába. Érdekesség, hogy a királyné Mecklenburg-Strelitz hercegségéből származik, ahol Thomas Nugent (1700-1772) útleírásai szerint a hercegkisasszonyok szinte folyamatosan lovaglőruházatban vannak.¹²

⁹ Wagner, Richard, *Richard Wagner's Prose Works* (London : K. Paul, Trench, Trübner, 1893).

¹⁰ Cunnington, C. Willett, Cunnington, Phillis, and Beard, Charles, *Dictionary of English Costume 900-1900* (London: A. & C. Black, 1976). 187. Sack: C. 1720 to 1780. Originating from France and there worn earlier. The essential feature of the Sack was the Sack-back consisting of two boxpleats, single, double or treble, stitched down on each side of the back seam from the neckband to the shoulders and thence left loose to merge into the fullness of the skirt below.

¹¹ Dyer, Serena, *Material Lives: Women Makers and Consumer Culture in the 18th Century* (London ; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021). 21-48.

¹² Ashelford, Jane *The Art of Dress: Clothes and Society, 1500-1914* (National Trust, 2000). 148. Érdemes megemlíteni, hogy a megfigyelés a leendő királyné távozása után született.

A brunswick Anglia mellett Skóciában is népszerű ruhadarab volt. 1765-ben Augusztá hercegnő visszatért Nagy-Britanniába és meglátogatta Edinburghot.¹³ Többek között brunswickokat is viselt, a helyi lapok tanúsága szerint, mivel az utazásra télen került sor. A brunswick egyszerre sugárzott divatos eleganciát és volt praktikus meleg viselet. A brunswick és egyéb csuklyás darabok kifejezetten kedveltek voltak a téli időszakban: a *Ladies Magazine* számaiban legtöbbször decemberi divatként szerepelt, valamint egy 1750-ben készült metszeten is a tél allegóriája visel ilyen darabot.¹⁴ [KÉP8] A hölgy köpenyben, csuklyában és könyékig érő ujjú ruhában van, amelyhez kiegészítőnek egy apró szőrmével bélelt muffot vett fel. A nyomat aláírásában is kiemelt szerepet kap a hideg ellen való védelem: „*Lásd a Telet legmelegebb ruháiban, / hogy testét védje a csípős hidegtől, / Csuklyája, csipkéből varrt pelerinje és bársony muffja / van csak, mit magára keríthet.*”¹⁵ Az aláírásból arra is fény derül, hogy ruhái bársonyból készültek, ami az egyik legmelegebb elérhető anyag volt. A hercegnő látogatása ismét megerősítette a brunswick népszerűségét, bár már előtte is ismert ruhadarab volt. Emily Taylor az úgy nevezett Wade-karakót hozza példának, mely egyike a Skócia területéről ismert csuklyás rövid kabátoknak, amely a hercegnő látogatása után készült¹⁶ 1776-ben a *Ladies Magazine* decemberi kiadása az ír- vagy a téli poloneze-t hozza hasonló példaként.¹⁷

A brunswick nem kizárólag Nagy- Britanniában aratott nagy sikert, gyorsan eljutott az amerikai gyarmatokra is. 1769-ben egy londoni varrónő kifejezetten brunswickok varrását hirdette.¹⁸ A hirdetés hangsúlyt fektetett arra, hogy a varrónő londoni, mely a divatirányzatok központját jelentette a gyarmatok számára, valamint arra is, hogy a hölgyek elégedettek voltak a korábbi munkáival. Érdeemes kiemelni, hogy kifejezetten egyszerű szabású ruhákat árult és készített, nem

¹³ Taylor, Emily Joan, “Women’s Dresses from Eighteenth-Century Scotland: Fashion Objects and Identities” (PhD, University of Glasgow, 2013), <https://doi.org/10.5525/gla.thesis.4772>. 137.

¹⁴ Thomas Johnson: Tél, 1750 körül, British Museum (2010,7081.477)

¹⁵ Trustees of the British museum: „*Winter in all her warmest Dress behold, / To guard her Body from the piercing Cold; // Her Hood and Mantle and her Velvet Muff, / All she can wrap about her's scarce enough*” (saját ford.)

¹⁶ Taylor, Emily Joan, “Women’s Dresses from Eighteenth-Century Scotland: Fashion Objects and Identities” (PhD, University of Glasgow, 2013), <https://doi.org/10.5525/gla.thesis.4772>. 138.

¹⁷ Van Cleave, Kendra, and Welborn, Brooke, “‘Very Much the Taste and Various Are the Makes’: Reconsidering the Late-Eighteenth-Century Robe à La Polonoise,” *Dress* 39, no. 1 (2013): 1–24, <https://doi.org/10.1179/0361211213Z.0000000008>. 14. „*Irish Polonese. . . buttons down half the arm—no ruffles, quite straight in the back, and buttons down before and flies off behind, till there is nothing but a kind of robe behind except the petticoat; a large hood behind the neck, short black and white, all laced aprons or painted gauze.*”

¹⁸ Dowell, Carolyn Anne, „The Multiple Lives of Clothes: Alteration and Reuse of Women’s Eighteenth-Century Apparel in England” (PhD, Queen’s University, Kingston, Ontario, Canada, 2015). “New York Gazette 1769 July 10: Mary Morcomb Mantua Maker from London: Making negligees, Brunswick dresses, etc. as well as covering umbrellas for the ladies of New York. Several of whom had declared their approbation of her work “

báli ruhákat reklámozott. Varrónőként nem foglalkozott szabott ruhákkal, amilyenek általában az utazóviseletek voltak. A brunswick szabása hozzájuk képest egyszerűbb volt, így egyaránt készítették szabók és varrónők is. Érdeemes megemlíteni azt is, hogy a brunswick mellett negligeeket¹⁹ hirdetett, melyek egyszerűbb, szalonokban hordott darabok voltak. Ez a hirdetés az egyik első jele annak, hogy a brunswick státusza megváltozott és elkezdték szalonkabátként is használni, mígnem az 1770-es évek végétől szinte kizárólag otthoni ruhadarabként szolgált.

A brunswick változatai – Joseph, amazon, diána, jesuit

Ugyanebben az időszakban alakultak a ki brunswick hosszabb változatai. Josephnek nevezték a vadászöld posztóból készült darabokat. Szabása zsákszerűbbé vált, anyaga vastagabb volt, esése kevésbé divatos. Lady Diana Dormer, igencsak elítélően nyilatkozott unokahúga utazóruhájáról, mely ilyen szabású volt. Úgy vélte a ruha eltakarta a lány szépségét, amit csak megerősített az értelmetlen kiegészítők, nevesen a kesztyűt és lovaglópálca, valamint az apró kalap, jelenléte. Ezeket túlzottan férfiasnak és haszontalannak tartotta.²⁰ Hasonló színű, azonban selyem anyagból készültek az úgy nevezett amazonok vagy dianák, melyeket kifejezetten lovaglásra terveztek. [KÉP9] A viselet francia elnevezése, a fracque bavaoise, szintén utal a ruhadarab németes eredetére. A bajor frakk elnevezést a Magyar Királyság területén is átveszik a különféle lovaglókostümök megnevezéseként. Szabásuk pusztán annyiban tért el a brunswicktól, hogy szoknyáik lehettek osztottak is, mely lehetővé tette a férfinyeregben való lovaglást.²¹ Ez azonban igencsak különö viseletnek, és viselkedésnek, számított, csak egyetlen portrét ismerünk. Gyakoribb volt, hogy inkább csak megrövidítették a szoknyákat, hogy ne legyenek útban a lovagláshoz. Az amazon által a brunswick fontos szerepet játszott a XVIII. század végi lovaglóruházatok kialakulásában.

Szintén hasonló viselet volt a jesuit is. Szabásában követte a joseph kialakítását, noha háta gyakran wateau-ráncos volt. Csuklyája sokszor gallérszerűen kiszélesedett, melyet bő szabása tett lehetővé. Laza szabása miatt deréknál övvel fogták össze, kialakítása megkönnyítette a benne való utazást. Ujjait volt, hogy csuklónál szalaggal beráncolták, ezzel buggyos hatást értek el, Kiegészítőként rövid kesztyűt is hordtak hozzá. Anyaga leginkább taftselyem volt, mely nagyobb

¹⁹ Negligee/ dishabille/ des habille: egyszerű otthoni viselet.

²⁰ Lady Diana Dormer: *The Women of Fashion or, The History of Lady Diana Dormer* Volume I., 1768, London. 41.

²¹ Blackman, Cally "Walking Amazons: The Development of the Riding Habit in England during the Eighteenth Century," *Costume* 35, no. 1 (January 1, 2001): 47–58, <https://doi.org/10.1179/cos.2001.35.1.47>. 49.

meleget, ugyanakkor divatos esést biztosított a ruházatnak. Az anyaghasználaton kívül, általában díszítetlen volt, esetleg a gomboláspántokat szegélyezték szalagokkal. Díszítetlensége és formátlansága miatt kapta nevét is, ugyanis hasonlított a jezsuita és dominikánus rendek klepetusaira, melyekhez szintén tartoztak csuklyák is.²²²³Visszafogott kinézete miatt kedvelt utazóruházat volt, hiszen karbantartása kevesebb munkát igényelt. Érdekessége, hogy megjelent férfi viseletként is: 1750-ben egy Württembergben élő, angol falusi pap ruhatárában találkozhatunk hasonló szabású ruházattal, melyet a 'german gown' névvel illettek a halálakor összeírt jegyzőkönyvben. Ez alapján elképzelhető, hogy 1760 előtt a 'german gown' kifejezést a jesuitra és a brunswickra egyaránt használták.²⁴

Átalakulás: utazókosztümből szalonkabáttá

A brunswick talán Angliában tett szert a legnagyobb népszerűsége, és pont emiatt nem marad változás nélkül az évszázad során. Utazókosztümből először esküvői ruhává, végül pedig szalonkabáttá alakul. Ezzel párhuzamosan a népszerűsége is lecsökken az újabb és újabb hasonló divatok megjelenésével.

A brunswick a Grand Tour-on: Pompeo Batoni portréja Lady Mary Foxról

A brunswick utazóruhaként nem csak Anglián belül, de a kontinensen is jó szolgálatot tett. Kiemelten fontos szerepe volt a Grand Tour-on, egy európai körúton, melyre a friss házaspárok lordok gyakran feleségeiket is elvitték, nászút gyanánt. Hasonlóan tett Stephen Fox (1745-1774, 2nd Baron of Holland), aki 1766 április 20-án vette feleségül Mary FitzPatricket (1747-1778), John FitzPatrick (1719-1758, 1st Baron of Gowran, ír lord és politikus) lányát. 1766-67 telén indultak itáliai körútjukra. Első állomásuk Nápoly volt, ahol Stephen Fox szüleit (Henry Fox (1705-1774); Lady Caroline Lennox (1723-1806)) látogatták meg. Ide külön utakon érkeztek, Stephen Fox barátai társaságában Marseilleből hajóval érkezett, míg felesége szolgálókkal szárazföldön utazott. A szezon vége felé indultak tovább Rómába. Itt a Holland házaspár hosszasan időzött,

²²Cunnington, Cecil Willett, Cunnington, Phillis, *Handbook of English Costume in the Eighteenth Century*, Second Edition (Boston: Plays, Inc., 1972). 38.

²³Hill, Georgiana, *A History of English Dress From the Saxon Period to the Present Day*: (Cornell University Library, 2009).

„There was a great liking for fancy dress in Paris, and English belles also loved to give a foreign air as well as a foreign name to their costumes, to twist their turbans *À la Turque*, or to don a Valencia cloak made with a hood to resemble the cowl of the Order of St. Dominic.”

²⁴Vagy bármilyen más csuklyás, (női) ruhára is.

hogy Pompeo Batoni (1708-1787) elkészíthesse Lady Mary portréját.²⁵ [KÉP10] Pompeo Batoni népszerű portréfestő volt a Grand Tourra érkező brit nemesek és családjaik körében. Míg a Batoninál modellt ülő férfiakat korabeli viseletben festette meg, addig a feleségeik általában antik alakok képében kerültek a vászonra. Lady Maryről ehhez hasonló portrét Joshua Reynolds (1723-1792) festett.²⁶ [KÉP11] Batoni portréi között teljesen egyedülálló Lady Mary Fox portréja, amelyen egy brunswickot visel, karjaiban pedig egy kiskutyát tart.²⁷ Az alak környezetében sem a megszokott antik oszlopok láthatók, hanem egy egyszerű függönyözött háttér.

A házaspár végül márciusban indult tovább Firenzébe, bár a festmény ekkor még mindig nem volt készen. Firenzéből áprilisban indultak vissza Nagy-Britanniába.²⁸ A festmény azonban csak két évvel később 1769-ben érkezett meg a Holland rezidenciára. Gavin Hamilton (1723-1798, skót festő) Lord FitzPatricknek írt levelében biztosítja a családot, hogy megsürgeti Batoni munkáját, aki bízik benne, hogy amint a portré megérkezett, el fogja nyerni a család tetszését. Batoni ezek után gyorsan befejezte a portrét, mivel Hamilton már 1769 január 7-én a festmény szállításáról írt levelet.²⁹ A festmény 1904-ben még a londoni Holland House fehér szalonjában volt kiállítva, valamint egy 1814-es pasztellmásolata a lépcsőházban kapott helyet. Az utóbbi festmény a II. világháború során bombatámadásban elpusztult.

Steppelés

A brunswickok gyakran készültek steppelt anyagokból, amit a fennmaradt darabok is alátámasztanak. Ezek a steppelt darabok jelentették az átmenetet az utazáshoz használt darabok és a szalon ruházatok között. A fennmaradt négy brunswickból három steppelt selyemszaténból készült. Valójában nem ilyen nagy arányban készültek steppelt anyagból. A viseletben megfestett

²⁵ Pompeo Batoni: Lady Mary Fox (Baroness Holland), 1767, magángyűjtemény

²⁶ Sir Joshua Reynolds után Edward Miles: Lady Mary Fox, 1760 körül, The State Museum-reserve Tsarskoe Selo Bardockskaya, L. V., "Lady Mary Fox, the Mysterious Story of a Portrait," *Vestnik of Saint Petersburg University. Arts* 8, no. 3 (2018), <https://doi.org/10.21638/11701/spbu15.2018.305>.

²⁷ A XVIII. Században gyakran utaztak ilyen kiskutyákkal, melyek ölmelegítésre szolgáltak.

²⁸ Pompeo Batoni, *Pompeo Batoni (1708-87) and His British Patrons : Greater London Council, The Iveagh Bequest, Kenwood ... 8 June-30 August, 1982* (London : The Council, 1982).

²⁹ Pompeo Batoni, *Pompeo Batoni (1708-87) and His British Patrons : Greater London Council, The Iveagh Bequest, Kenwood ... 8 June-30 August, 1982* (London : The Council, 1982).

"Agreeable to you Lordship's desire I have desired Sig'r Barazzi [Francesco Barazzi, the Roman banker] to speak to Pompeo to induce him to finish immediately Lady Mary Fox's portrait, we have accordingly his solemn promise to deliver it finished in a few days and hope he will be as good as his word."

portrékból kiindulva a koraiak inkább posztóból, majd pedig vászonkötésű selyemből készültek, esetleg díszítették is őket. Érdekes, hogy portrékon steppelt brunswick nem jelenik meg, ellentétben azzal, hogy ebből a típusból maradt fenn több. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy elkészítésük drágább volt, így jobban vigyáztak rájuk, valamint a selyemszatén nem utazáshoz való anyag, így valószínűleg kevesebbet is használták őket. Így nem kerültek olyan rongyos állapotba, hogy tulajdonosa átszabatta, vagy tovább adta.³⁰

Továbbá kettőnél a háromból érzelmi kötődést is feltételezhetünk, mivel esküvői ruhák voltak. Tudjuk, hogy a nosztalgia sokszor szerepet játszott ilyen ruhadarabok megőrzésében. Ez nem mindig a teljes ruhadarabot, hanem részét, anyagát jelentette, például egy babát, melyen a ruha anyagából készült tökéletes replikát viselt.³¹ Ezt láthatjuk Laetitia Powell esetében, aki 1755-ben saját esküvői ruhájából készített replikát, miközben az eredetit feltehetően később átszabatta az újabb divatnak megfelelően.³² [KÉP12] Ez a szokás teljesen bevett a korszakban: a ruhaanyag magas ára miatt általában átszabatták régebbi ruháikat, míg már nem voltak saját társadalmi köreikben viselésre alkalmasak. Ekkor vagy leselejtezték, vagy elajándékozták őket.³³

Feltehetően emiatt nem maradt fenn sok brunswick sem. Részben – ahogy minden ruhadarab – pusztán egy-két évtizedig volt igazán divatos, és az utána következő divathoz nagyon könnyű volt átalakítani. Másrészt a kezdetekben utazóruhaként használták, így nagyobb igénybevételnek voltak kitéve, mint egy átlagos ruhadarab.³⁴ Emiatt egy brunswick élettartama rövidebb lehetett egy átlagos ruháénál. Az évszázad végén sok más XVIII. századi ruhához hasonlóan házikabátként vagy köntösként használták őket újra, mivel a vastag selyem és gyapjú anyagok

³⁰ Dowell, Carolyn Anne, „The Multiple Lives of Clothes: Alteration and Reuse of Women’s Eighteenth-Century Apparel in England” (PhD, Queen’s University, Kinston, Ontario, Canada, 2015). 181.

[...] in Hannah Wainwright 1733: „I give unto Mary Scarborough my Niece Daughter of my Late Brother Stephen Gray my hood and Cloak two Shifts my Old Calamanco Gown and brown Damask petticoat and my Striped Quilted Petticoat my Old Sattin Gown.”

³¹ Pointon, Marcia, “‘Surrounded with Brilliants’: Miniature Portraits in Eighteenth-Century England,” *The Art Bulletin* 83, no. 1 (2001): 48, <https://doi.org/10.2307/3177190>. 68. „One explanation for the abundant presence of miniature portraits on precious artifacts is that such objects, worn and held by one subject and representing another, permit the realization of self within the familial and social structures of eighteenth-century England.”

³² Dyer, Serena, *Material Lives: Women Makers and Consumer Culture in the 18th Century* (London ; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021). 170. „This doll acts as a sartorial form of portrait in miniature.”

³³ Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 80.

³⁴ Blackman, Cally “Walking Amazons: The Development of the Riding Habit in England during the Eighteenth Century,” *Costume* 35, no. 1 (January 1, 2001): 47–58, <https://doi.org/10.1179/cos.2001.35.1.47>. 2.

már nem voltak alkalmasak átalakításra, hiszen az új divathullám finom selymekből, pamutokból és gyolcsokból készített ruhákból állt.³⁵ Ezek segítségével érték el a XIX. század fordulóján kedvelt légies, egyszerű sziluettet.³⁶

Maga a steppelés szintén nem egyedi, bár általában kabátokon ritkán alkalmazták, amelyeken igen, azok együttesek részeként maradtak fenn.³⁷ Egyrészt a már korábban említett *jumps* elnevezésű alsóruházatra volt jellemző, valamint a kontinensen teljes alsóingeket is steppeltek, főként az északibb hidegebb időjárású területeken. Az iparművészeti múzeum gyűjteményében is található egy steppelt vörös alsóing ³⁸[KÉP13], másrészt az 1740-es évektől egyre gyakoribbak a steppelt külsőszoknyák is. Ezek több társadalmi rétegben is kedvelt darabok voltak, noha különféle anyagokból, más-más részletességgel és minőségben készültek el. A legegyszerűbbek, melyek a közép- és alsóosztályok számára voltak elérhetők, egyszerű rácsos steppelés mintát követtek, esetleg egy-egy virágmotívumot használtak fel, melyeket a helyi varrónők egymástól vettek át vagy maguk fejlesztettek ki.³⁹ Ezek a szoknyák általában vászonkötésű pamutból vagy lenvászonból készültek.

A felsőbb osztályok számára ezeket steppelt szaténból vagy taftselyemből varrták, selyem vagy finom lenvászon béléssel. Rácsozásuk általában aprólékosabb, kisebb négyzetekből állt, valamit gyakoribbak rajtuk a burjánzó virágminták, főként a szegélyeken. [KÉP14] A steppelt szoknyák elterjedését az tette lehetővé, hogy megindult vidékről a városokba költözés a jobb boldogulás reményében, és ez főként a nők személyében rengeteg kihasználatlan munkaerőt teremtett. A varrónők meglátták a lehetőséget és nagyon alacsony bérért a varrni tudó nőket (hiszen teljesen általános volt, hogy saját maguk varrták a ruháikat) egyszerűbb, szaktudást nem igénylő feladatok elvégzésére felvették. Ilyen olcsó munka volt a szoknyák összeállítása vagy a steppelés is.⁴⁰

³⁵ Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 149-151.

³⁶ Riello, Giorgio: *Cotton : The Fabric That Made the Modern World* (Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2013). 151-154.

³⁷ Taylor, Emily Joan, "Women's Dresses from Eighteenth-Century Scotland: Fashion Objects and Identities" (PhD, University of Glasgow, 2013), <https://doi.org/10.5525/gla.thesis.4772>. 136.

³⁸ Alsóing, 1750, Iparművészeti Múzeum

³⁹ Dowell, Carolyn Anne, „The Multiple Lives of Clothes: Alteration and Reuse of Women's Eighteenth-Century Apparel in England” (PhD, Queen's University, Kingston, Ontario, Canada, 2015). 9.

⁴⁰ Dowell, Carolyn Anne, „The Multiple Lives of Clothes: Alteration and Reuse of Women's Eighteenth-Century Apparel in England” (PhD, Queen's University, Kingston, Ontario, Canada, 2015). 45.

Angliában a középosztály számára is kedvelt és elérhető volt az együttes és viselése nem korlátozódott az arisztokráciára. Ismerünk egy portrét Mrs. Pelham-ről, melyen egy virágos mintájú vászonkötésű pamutból varrt Brunswickban eteti a csirkéit.⁴¹ Hasonló példa Barbara Johnson esete, akinek számadáskönyveiből még többet kideríthetünk a brunswick felhasználásáról.

Barbara Johnson album

A *Barbara Johnson album*ként ismert napló 1746 és 1823 között részletesen dokumentálta a szerzője által újonnan vásárolt ruházatot, beleértve az anyag, valamint az elkészítés költségeit. [KÉP15] Az egyes bejegyzések hónapra pontosan megadják a készíttetés dátumát, egy rövid leírást a ruházatról, valamint egy mellékelt anyagmintát is. A William és Jane Johnson⁴² leányaként született Barbara 1746-tól, nyolcéves korától vezette ezt a könyvet egészen időskoráig. Az első pár év bejegyzései utólag kerülhettek a könyvecskébe, mivel 1748-ig nagybátyja használta azt kiadásai vezetésére. Amanda Vickery szerint az album egyszerre tekinthető a XIX. század során divatossá váló kivágatgyűjtemények⁴³ előzményének, illetve egyfajta számadáskönyvnek is, amely Barbara kiadásainak a számontartására szolgált. Mivel sosem ment férjhez, és élete jelentős részében folyósított évi 50 fontos jövedelme nem tette lehetővé, hogy igazán nagy jómódban éljen, takarékosági okból vezette kiadásait. A XVIII. századi számadáskönyvek esetében nem ritka, hogy csak az élet egy bizonyos területére szorítkozva jegyzik fel bennük az elköltött összeget.⁴⁴ Az albumba csatolt kivágatok feltehetően Barbara neveltetésének köszönhetőek, melyet édesanyja Jane tervezett meg.⁴⁵ Levelezésekből ismerjük az általa használt tanulókártyákat, melyeken többek között különféle ruházatok és azok elnevezései szerepeltek. Az albumban is megfigyelhető, hogy édesanyja nevelési módszerei nagy

⁴¹ Sir Joshua Reynolds: Mrs. Pelham a csirkéit eteti, 1775, British Museum

⁴² ⁴² Dyer, Serena, *Material Lives: Women Makers and Consumer Culture in the 18th Century* (London ; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021). 264.

William Johnson az Olney-i (Buckinghamshire) közösség lelkészeként szolgált, hasonlóan édesapjához. 4 gyermekük neveltetését Jane végezte, a korban igen modern elveket vallva képi megerősítést is csatolt az átadott tudáshoz.

⁴³ Vickery , Amanda, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2003).

⁴⁴ Vickery , Amanda, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2003).

⁴⁵ Dyer, Serena, *Material Lives: Women Makers and Consumer Culture in the 18th Century* (London ; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021). 264.

hatással voltak a leányának a gondolkodására: maga is, mintegy vizuális megerősítésként, zsebkönyv kivágatokat csatolt az album bejegyzéseihez. Ezek egyike, amely 1768 körül kerülhetett az albumba kiemelten fontos. A metszet kivágaton két alak látható és képaláírásként a „*The Brunswick*” olvasható. [KÉP16] A képek mellé Barbara egy darab lila selyemtaftot tűzött, abból az anyagból, amelyből a ruhadarab elkészült. 1772-ben egy újabb bejegyzést írt, amelyben arról számolt be, hogy manchesteri kockás pamutanyagból készítettett magának egy újabb Brunswicket.⁴⁶ [KÉP17] Az anyagváltás egyszerre mutatja meg a divatbeli változásokat, a Brunswick a legdivatosabb viseletből egyszerűbb öltözékké vált, melyet az anyag egyszerűsége is mutat, valamint az 1760-as évek végén az angolpamut ipar fellendülésére is példát ad.⁴⁷ Az album alapján kijelenthető, hogy Barbara tudatosan támogatta a pamutipart, valamint értett a szövetekhez, követte a textíliák világában zajló eseményeket. Az 1760-as évek végén egyre több angliai szövésű pamut és selyemanyagot vásárolt az importcikk helyett. A pamut brunswickok megjelenésére szintén példa Mrs. Pelham portréja, melyen csirkéit eteti. [KÉP18] Ezt a ruhát egy korabeli kiállításról készült leírás is brunswickként hivatkozik a rajta lévő ruhára, így az 1768-as festmény újabb példája a korabeli elnevezésnek.⁴⁸ A kép további megerősítést nyújt arra, hogy a brunswicket a középosztály tagjai munkaruházatnak is elkezdték használni. Ahogy utazáshoz, úgy házimunkához is praktikus választás volt, melegsége és egyszerű szabása miatt. Anyagválasztása, a pamut, pedig biztosította a moshatóságát.

Egy további következtetést vonhatunk le a viseletünkkel kapcsolatban az albumból, mégpedig azt, hogy az 1770-es évek során, legalábbis Barbara számára, a brunswick továbbra is külsőruházatnak számított, utazásra használta, ugyanis az albumban egyáltalán nem szerepel semmiféle alsóruházat, ideértve a házi kabátokat, köntösöket és egyéb otthoni viseleteket is.⁴⁹

⁴⁶ Vickery, Amanda, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2003).

⁴⁷ Riello, Giorgio: *Cotton: The Fabric That Made the Modern World* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2013). 151.

A Manchester, Lanchester környéki pamutipar jelentős fejlődésnek indult a XVIII. század közepén főként a korona támogatásának köszönhetően. A gyarmatokról importált gyapot lehetővé tette, hogy 1780-ra Nagy-Britannia a világ legnagyobb pamutimportőrévé váljon, megelőzve Indiát is. Az itt készült pamutok az egyszerű, egyszínű anyagtól, a kockás szövésen át, egészen a festett virágos pamutvásznakig bármilyenek lehettek. A változatos árú anyagok minden társadalmi osztály számára elérhetőek voltak.

⁴⁸ Ribeiro, Aileen, *The Dress Worn at Masquerades in England, 1730 to 1790, and Its Relation to Fancy Dress in Portraiture* (New York: Garland Pub., 1984), <http://archive.org/details/dresswornatmasqu0000ribe>. 681.

⁴⁹ Vickery, Amanda, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2003).

Dishabille, mint a hétköznapi viselet

A *dishabille*⁵⁰ teljesen elfogadott viselet volt, ám nem volt túlzottan elegáns, sem tökéletesen szalonképes. A *Connoisseur* 1754-es cikke szerint: „*Semmi sem annyira lenyűgöző, mint egy egyszerű szabású ruha.*”⁵¹ A magazinok pozitív megítélése ellenére egyéni megítélés kérdése volt, hogy ilyen egyszerű viseletben való megjelenés megfelelt-e vendégek fogadására.

Általánosságban elmondható, hogy saját otthonukban a hölgyek szabadon hordhatták az ilyen jellegű viseleteket, ám amikor ők indultak látogatóba már nem tartották megfelelő öltözetnek. Vendégfogadáshoz azért is kifejezetten alkalmas volt, mivel ahogy az egy korabeli háztartási tanácsadókönyvben olvashatjuk. „*tanácsos, hogy a vendéglátó minden vendégénél egyszerűbben jelenjék meg.*”⁵² Ezen felül a *dishabille* alkalmas volt reggeli sétákra, vagy egyéb szabadban végzendő szórakozásokhoz, főként családi vagy baráti körben. A fent említett háztartás vezetési tanácsadó zsebkönyv kitér arra is, hogy a *dishabille* ugyan megfelelő vendégek fogadására, de csak akkor, ha a hölgy nem szégyenkezik a viselése miatt. „*Ha egy hölgy úgy dönt, hogy alul öltözve fogadja vendégeit, jó neveltetésének jele, ha ebben a helyzetben is könnyeden viselkedik, és csupán futólag kér elnézést öltözékéért, ha egyáltalán. Az az ember, aki öltözkéivel a modorát is cseréli nem lehet más, pusztán végletekig vulgáris.*”⁵³

A brunswick megjelenése és ismertté válása közti körülbelüli két évtizedben nem pusztán az anyaghasználat, valamint a társadalmi osztály, amely a viseletet hordta, változott meg, hanem a ruhadarab megítélése is. Míg az 1740-es években a kontinensre utazó angol követek elítélően nyilatkoznak a viseletről, melyeket Mária Terézia lányai hordtak a bécsi udvarban, majd az 1760-as évek Angliájában a divatos kisasszonyok leveleikben szintén lekicsinylően beszéltek a

⁵⁰ Cunnington, C. Willett, Cunnington, Phillis, and Beard, Charles, *Dictionary of English Costume 900-1900* (London: A. & C. Black, 1976). 64. Dishabille: ‘We have a kind of sketch of dress, if I may so call it, among us, which as the invention was foreign, is call’d a Dishabille. Everything is thrown on with a loose careless air’. (Sept. 1713, The Guardian.)

⁵¹ „*Nothing is so ravishing than an easy dishabille.*”

⁵² American, *Ladies and Gentlemen’s Pocket Companion of Etiquette and Manners : With the Rules of Polite Society, to Which Is Added Hints on Dress, Courtship, Etc.* (New York : Stearns and Co., 1800), 18.

⁵³ American, *Ladies and Gentlemen’s Pocket Companion of Etiquette and Manners : With the Rules of Polite Society, to Which Is Added Hints on Dress, Courtship, Etc.* (New York : Stearns and Co., 1800), 18. “*If a lady is obliged to receive company en deshabelle it is a sign of her good breeding, if she appears perfectly at ease, and makes little or no apology for her apperence. A person who changes her manners with her garb, must be innately vulgar.*” (saját ford.)

viseletről, addig 1768-ban már több londoni zsebkönyv is a legújabb divat képaláírással közölt a viseletről metszeteket.

A brunswick megítélése

Míg a kontinensen a viselet természetes részét képezte az öltözködésnek, addig Angliában Augusztia királyi hercegnő (1737-1813) házassága utáni években még megoszlottak a vélemények. A londoni zsebkönyvek, melyek minden szezon elején praktikus tanácsokkal látták el a londoni közönséget, a bálrendezéstől kezdve egészen az aktuális szezon legújabb divatjáig.⁵⁴ A brunswick többször is szerepelt az év divatjaként ezekben a könyvekben, egészen 1765-69-ig. Mindeközben több ifjú hölgy naplóiban lekicsinylően számolt be a darabról, nem tartották elég elegánsnak.⁵⁵

A brit ellenszenv a ruhadarab irányában már az 1760-as évek elején is megfigyelhető volt. Thomas Nugent (ír történész és író, 1700-1772) számára hihetetlen volt, hogy a német hercegi udvarokban a kisasszonyok egész héten lovaglókosztümöket hordtak, kivéve a vasárnapot. A férfiak ellenkezése ellenére a lovaglóruházat viselése Nagy-Britanniában is elterjedt, részben a brunswick hatására. Oliver Goldsmith (angol író, 1728-1774) 1766-os regényében egy családi portréhoz, Olivia, a család egyik fiatal nőtagja egy *josephet* vett fel.⁵⁶

Lady Diana Dormer levelezései

Lady Diana Dormer Mrs. Framptonnak írt egyik levelében elégedetlen unokahúga utazáshoz választott viseletével, mely egy zöldes posztó *Joseph*, egy brunswick nyaktól bokáig végig gombolt változata. Diana úgy vélte, hogy a ruha bár praktikus az utazáshoz, de elrejtí unokahúga szépségét és nem megfelelő viselet egy fiatal lány számára, főképp, hogy friss házas. „...ebből az ősi szerkezetből ereszkedett le az Unokahúgom egy zöld posztó *Joseph*be öltözve, vagy még inkább bugyolálva, eléggé, hogy a szegény gyermek fulladozzon ebben a meleg időben. ... Ez a ruha tetőtől talpig be volt gombolva, mintha ez megakadályozná, hogy elszökhessen... hiszen alig tudott mozogni a ráneheződő súly alatt. Finom világos barna haját részben egy óriási karimájú

⁵⁴ Batchelor, Jennie E., „»Fashion and Frugality: Eighteenth-Century Pocket Books for Women«”, (*Studies in Eighteenth-Century Culture* 32, 2003): 1–18.

⁵⁵ Blackman, Cally “Walking Amazons: The Development of the Riding Habit in England during the Eighteenth Century,” *Costume* 35, no. 1 (January 1, 2001): 47–58, <https://doi.org/10.1179/cos.2001.35.1.47>. 49.

⁵⁶ Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 37-38. 150.

kalap fedte... kezében pedig egy lovaglópálcát tartott, ezzel téve teljessé a lehető legslamposabb megjelenést. A szobalánya mondta nekem..., hogy ez a férje kívánsága volt, aki attól félt, hogy az ifjú hölgy megfázhat, mivel nincs hozzászokva az utazáshoz.”⁵⁷

Ahogy az idézetből is látszik Lady Diana értelmetlen összeállításnak tartja az unokahúga viseletét, míg a hölgy férje annak melegségét és utazáshoz alkalmas praktikusságát tartotta szem előtt.

Ezzel a véleménnyel éles kontrasztban álltak a zsebkönyvek olvasható divattanácsok, melyek még esküvőkre is alkalmasnak tartották a viseletet.

A brunswick, mint esküvői ruha

A brunswick nem csupán utazásra, de esküvőkre is alkalmas viselet volt. A XVIII. század esküvőit általában reggel tartották, majd utána a lány szülei egy reggelivel várták az egybegyűlt vendégeket. Az úgy nevezett esküvői reggeli után indult nászútjára az ifjú pár. Így a brunswick igencsak alkalmasnak bizonyult esküvői ruhának, hiszen nem feltétlenül volt a menyasszonynak ideje arra, hogy átöltözzön az esküvő és az utazás között. Ilyen módon járta be a ruházat teljes Európát. Nagy-Britanniába Augusztá hercegnő házassága révén került el, Ulrika porosz királyi hercegnő juttatta el házassága révén a Svéd királyságba⁵⁸, Nagy Katalin cárnő számára is igen kedves viselet maradt házassága után is, valamint Mária Terézia leányai számára is, akik többek között a francia, spanyol udvarokba vitték el a viseletet.

A brunswickkal kapcsolatban felmerülő ellentétes véleményekből arra következtethetünk, hogy ugyan bizonyos fokú praktikusság elengedhetetlen volt a női ruházatok esetében, ez sosem mehetett az elegancia és a dekorativitás rovására.⁵⁹

⁵⁷Lady Diana Dormer: *The Women of Fashion or, The History of Lady Diana Dormer* Volume I., 1768, London. 42.: „[...]from this antiquated machine descended my Niece, dressed, or rather bundled up, in a green Cloth Joseph, enough to stifle the poor Child in this warm weather: [...] This Joseph buttoned from Head to Foot, as if to prevent her Escape. [...] for she could scarce move under its intangling weight. [...] Her fine light brown Hair [...] partly concealed by a large, flapped Hat [...] a Whip in her hand, completed the drollest appearance you can imagine. Her Maid told me [...] that it was entirely by her Masters Direction, who feared her young Lady should take cold, not being accustomed to travel” (saját ford)

⁵⁸Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002). 149.

⁵⁹Taylor, Emily Joan, “Women’s Dresses from Eighteenth-Century Scotland: Fashion Objects and Identities” (PhD, University of Glasgow, 2013), <https://doi.org/10.5525/gla.thesis.4772>. 170. “Certain elements of practicality were evidently necessary to a gentewomen’s wardrobe, but not so much that decorative appearance was neglected.”

A brunswick hatása a századvég divatjára

Ahogy sok más divathullám úgy a Brunswick népszerűsége se tartott tovább pár évtizednél. Az 1760-as években főként utazóruhaként terjedt el, és az év divatja címet is megkapta 1764-1769 között.⁶⁰ [KÉP19] Ez idő alatt hintókban, fogadóknak, esküvőkön, de még a hétköznapiakban is gyakran találkozhattak vele a kortársak. Ez a népszerűség esett vissza az 1770-es évekre, amikor a brunswickból kifejlődő, valamint hozzá hasonló viseletek sokasága jelent meg. Erre az időszakra a brunswickokról lehullott az újdonság varázsa, és az új kosztümök elterjedésével kiemelt, különleges szerepét is elveszítette. Az évtized végétől házikabátként használták tovább, mely szerepét a XIX. század során is megőrizte. A XIX. század elején még név szerint is ismert, és szeretett ruhadarab volt, olyannyira, hogy színdarabokba is belekerült. A. J. Valpy *'Family Politics'* című 1814-ben írt komédiájában Lucy, a szobalány, abban reménykedik, hogy munkáltatója neki ajándékozza a „régibrunswick ruháját”.⁶¹⁶²

A színdarab színpadra állításának pontos dátuma nem meghatározható, a cselekmény azonban III. György (1738-1820) angol király uralkodásának vége felé játszódik. Ez egybeesik a brunswickok kikopásának időszakával. Azonban fontosságát mutatja, hogy a neve ismert maradt. Érdemes kiemelni, hogy a másik megemlített kiegészítő is Württembergből, a Német-Római Császárság területéről származik. Ez is mutatja, hogy mennyire meghatározóvá válik a németes divat a Brit Birodalomban és Európában a 18. század második felében.

A brunswick háttérbe szorulását követően, először a szalonokban, valamint a reggeli készülődésnél lett kedvelt viselet. Az ebből adódó magasabb igénybevétel a ruhák gyorsabb elkopását eredményezte, mely részben megindokolja a fennmaradt darabok alacsony számát.

⁶⁰ Megjelent metszeteken a Ladies Pocket Books zsebkönyvek előlapjain.

⁶¹ *The New British Theatre: A Selection of Original Dramas, Not Yet Acted* (proprietors, 1814). „her old brunswick dress” (Saját ford.) : Jegyzetbe a színdarab megjelent változatának bibliográfiai adatai.

⁶² *The New British Theatre: A Selection of Original Dramas, Not Yet Acted* (proprietors, 1814).

„Act IV Scene 1: A dressing room in Sir James Jenkinson's house

Lucy: Well, for sartain, these pinkified ribbons do become me. If Saunders continues to fight shy cod, I shall tell him it is all one to me I am meat for his master. I dare to say, my Lady will be so pleased with the discovery I have made, that she will probably reward me with the old Brunswick dress. If I could get her Wirtemberg Toupee that frizzles so well over the eyes, I thinks I should look a deal smarter than she-Lord, I wish it was Sunday, that I might show off and give myself a few other cast airs: it would be bad indeed if, after dancing about and waiting on her caprices all the week, I could not retain a few of them for the seventh day.

(Sings-Tune, from the opera of the Caravan .)

Gyakori volt a ruhák átalakítása is, mivel a ruhaanyag drága volt, és a divat gyorsabban változott annál, hogy a ruhák elkopjanak ez idő alatt. Ez feltehetően sok brunswickkal is megtörtént, mely szintén megmagyarázza a kevés megmaradt darabot. A brunswick mellett elsőként szintén egy németes viselet jelent meg, amit sorra követtek a francia és angol divatok.

A brunszvik utódai

Robe á la polonaise

Az uralkodó családok és az udvartartás reprezentációja változásnak indul a XVIII. században. Fontossá válik a népközpontú uralkodás és a néphez való közelség bemutatása. Az uralkodóosztály célja volt annak bemutatása, hogy ők is egyek a nép közül és kevésbé volt fontos az Istentől kapott hatalom és természetfelettség ábrázolása. Ez a változás a felvilágosodás és a hozzá kapcsolódó új gondolkodás megjelenésével indult meg.⁶³ Az emberibb kép megfestése érdekében egyre több hétköznapi elfoglaltságot ábrázoló portré jelenik meg az uralkodókról, a díszviseletben készült portrék mellett. Egyre több vadászatot ábrázoló portré megfestésére került sor, nemcsak a férfiak, de a nők a körében is.⁶⁴ Noha a festményeken gyakran a katonai egyenruhákat idéző lovaglóruhában láthatjuk a hölgyeket, [KÉP20] akadnak más utazóruhát, például brunswickot ábrázoló darabok is. [KÉP21] Hasonlóak a kertekben, szalonokban készülő képek is. Ezeken gyakran szerepelnek hölgyek brunswickban. Ilyen például a Madame Pompadour-t kisleányával ábrázoló kép is⁶⁵. [KÉP22]

Hasonló célú a lengyel népviselet bevonása is az udvari életbe a lengyel király részéről. A hétéves háború lezárása és Lengyelország 1772-es felosztása után válik divattá a robe á la polonaise, mely a lengyel udvar ruházatát imitálta.⁶⁶ III. Ágost (1696-1763) lengyel király nagy hangsúlyt fektetett a lengyel népi ruházat megjelenésére az udvarban. Róla, valamint feleségéről

⁶³ Pons, Rouven, “‘Gemälde von Gedanken Leer ...’: Überlegungen Zu Reiterportrats Des Ausgehenden 18. Jahrhunderts,” *Marburger Jahrbuch Für Kunstwissenschaft* 33 (2006): 225–51.

⁶⁴ Pons, Rouven, “‘Gemälde von Gedanken Leer ...’: Überlegungen Zu Reiterportrats Des Ausgehenden 18. Jahrhunderts,” *Marburger Jahrbuch Für Kunstwissenschaft* 33 (2006): 225–51.

⁶⁵ Francois Guérin: Madame Pompadour gyermekével, 1753, Albertina

⁶⁶ Katarina Nina Simončić, “Portraits from the Second Half of the 18th Century in Croatia: Witnesses of Clothing Forms and Fashion Influences of Rococo,” *Etnoantropološki Problemi / Issues in Ethnology and Anthropology* 10, no. 4 (December 15, 2015), <https://doi.org/10.21301/eap.v10i4.6>. 904.

is készültek portrék lengyel viseletben.⁶⁷ [KÉP23] [KÉP24] Ausztriai Mária Jozefa, a felesége, 1755-ben készült portréján fehér ingben és mélykék, ujjatlan bársony kabátban jelenik meg, melyet hódprémmel szegélyeztek. Mellrészén virágmintás ezüsthímzés látható, mely nyaktól derékig zárt, majd onnan a földig nyitott, látni engedi az alatta lévő alsószoknyákat. Nyakánál a prémgallér sál-szerűen kiszélesedik, fején főkötő és csuklya is látható. Mindkettő hófehér vászonból készült. Kezében kesztyűt tart, mely anyagában illik a kabát alatti ruhaujjak fehér damaszt⁶⁸ szövéséhez. A mellén szalag, ami mellett kitüntetései láthatók.⁶⁹ [KÉP25] A ruha hasonlatossága a kontinensen elterjedt Brunswickokhoz tagadhatatlan, noha nem egyazon ruhadarabról beszélhetünk. A prémmel szegélyezett kabát, mely elől záródik, valamint alóla kilátszanak a ruha ujjai hajznak a brunswick jellegzetességeire, nem is beszélve a királyné fején látható csuklyáról. A csuklya együttes viselése főkötővel, azonban kizárólag erre a lengyeles viseletre jellemző, a brunswickokhoz kizárólag kalapot hordtak. A brunswickok anyagának hímzése főként Közép-Európára volt jellemző, amely ugyancsak hasonlatossá teszi hozzá a portrén látható ruhát. Szintén hasonló, bár világosabb kék felsőruházatban láthatjuk egy másik portréján, mely a Varsói Nemzeti Múzeumban található.⁷⁰ [KÉP26] Itt a köntös kialakítása kicsit más: barna prémmel és paszományozással záródik elől közepén, illetve nyakrészénél hermelinprémből készült sálgallért alakítottak ki. Fején lapos, hegyes kalapka látható, veres bársonyból, barna prémmel szegélyezve. A kalapka formája hasonlatos azokhoz, melyeket a brunswickokhoz csináltattak.

A robe á la polonaise ezen viselet mintáját követte, de nem másolta azt teljesen. [KÉP27] Kiemelt jellegzetessége, a hosszú felsőruha kétoldalt való felgyűrése és megkötése egy rövid kétoldalt puffos aljú kabátot eredményezett. Általában deréknál rögzített szalagokkal összekötötték a kabát alsó részét, amely összeráncolta és megrövidítette azt. Ujjait a brunswickhoz hasonlóan megosztották, valamint ritkán előfordult, hogy csuklyát is varrtak rá.⁷¹ Prémes záródása sokáig megmaradt, valamint az elkészítéshez felhasznált anyagok is

⁶⁷ Jan Matejko: III. Ágost Lengyel király, 1927 körül, Lengyel Nemzeti Könyvtár
Louis de Silvestre - Portrait of Maria Josepha of Austria (after 1737), Wilanów kastély

⁶⁸ Damaszt: olyan szövet melynek mintázatát a lánc- és vetülékoldalú kötés váltakozása képezi.

⁶⁹ Pietro Rotari: Mária Jozefa lengyel királyné portréja, 1755, Nemzeti Múzeum, Varsó

⁷⁰ Slavniczai Sándor Rozália, 1740, Szlovákia

⁷¹ Taylor, Emily Joan: *Women's dresses from eighteenth-century Scotland: fashion objects and identities*. Volume 1. PhD thesis. 2013. 126.

előkelőbbek voltak: gyakran készült damasztszövésű selyemből, vagy akár bársonyból. Felsőrészének szabása szorosabban követte a test vonalait, nyaka gyakran volt zárt. A nyakkivágását különféle szabású gallérokkal szegélyezték. A „*Galerie des modes*”⁷² képei közt 1772-től egészen az 1780-as évek végéig szerepel, mint gyakran viselt és kedvelt ruhadarab. Elterjedése és átalakulása után gyakran használták utazáshoz, a brunswickhoz hasonló kényelmessége okán, azonban emellett eredete és kialakítása miatt teljesen elfogadott viselet volt bálokon vagy akár az udvarban is. A korban emiatt az angol magazinok *‘half-undress’* névvel illetik, megkülönböztetve a brunswickoktól, mely *negligeé*, *undress* vagy *dishabille/deshabille* néven szerepel. Az utóbbi három az egyszerű, kényelmes, hétköznapi vagy még inkább az otthon kényelmében hordott viseleteket jelölte, melyek bizonyos esetekben voltak csak alkalmasak vendég fogadására, vagy nyilvános megjelenésre. A *‘half-undress’* esetében a *‘half’*, vagyis fél arra a köztes állapotra utal, hogy a *robe à la polonaise* nem kizárólag a kényelmet helyezi a szalonképesség elé, azonban nem is tekinthető tökéletesen az udvari etikettnek megfelelő darabnak, hanem valahol a kettő határán helyezkedett el. A változatos használati lehetőségei miatt kezdi el fokozatosan átvenni a brunswick szerepét. Az 1770-es évek során az esküvőkön is elkezdte kiszorítani a brunswickot, vagy legalábbis éppannyira elfogadott és népszerű esküvői ruha volt, mint elődje. A *Ladies Magazine* 1776-as számában egy édesanya tanácsot kér a lányának vásárlandó esküvői ruháról, a szerkesztőség bizonytalankodik a „Poloneze”⁷³ és a brunswick között.⁷⁴

Az 1780-as évek során a *robe à la polonaise* népszerűsége egyre inkább emelkedik, ugyanakkor folyamatosan át is alakul. Ezzel párhuzamosan jelennek meg az igencsak hasonló szabású ám, egyre rövidebb ujjakkal, kisebb átmérőjű szoknyákkal és hosszabb kabátokkal rendelkező

⁷² A *Galerie des modes* egy az 1770-es évektől franciországban megjelenő metszetkönyv, mely a kor divatjait mutatja be. Jelenleg három kötete ismert.

⁷³ A *robe à la polonaise* angolos írásmódja.

⁷⁴ *Ladies Magazine* (London, 1776.) 285.

"Providence for all we poofers and all we are. New cloaths are as necessary to a bride as the wedding ring: and if dress is ever in any estimation at all, it certainly is on the wedding-day. The widow now consulted with us in what manner Priscilla should appear on this solemn day. It was disputed a long while whether she should dress in a sack or a night-gown, in a Poloneze or a Brunfwic. Though the dispute was carried on with warmth for some time, and might be edifying to such of my sex as may have more taste for a genteel gown than an ingenious author"

együttesek.⁷⁵ Feltételezett keletkezési helyüktől függően különféle neveket kaptak. Ilyen volt a *robe á la turque*, mely kaftánszerű kialakításával Közép-Európa XVII. században jellemző viseleteinek mintáját követte. [KÉP28] A fenti két ruhatípushoz hasonlóan elől záródott és gyakorta szegték szőrmével. Ujjai nem voltak, így alatta hosszú, csuklóig érő ujjú rövid kabátot hordtak. Szabása a korábbi széles szoknyákhoz képest keskenyebb volt, a brunswickhoz hasonlóan alatta csak egy derék köré kötött vékony párna (múfar) tartotta a szoknyákat. Ilyen volt továbbá a *robe á la cirressien*, valamint a *robe á la creole*.⁷⁶ [KÉP29] [KÉP30] Kialakításukban nem sokban különböznek egymástól, alapvetően szoknyáik lettek egyre kisebbek és egyszerűbbek. Az egyszerűsödési folyamat a *chemise á la reine* elnevezésű viseletben csúcsosodott ki, mely Marie Antoinette portréi nyomán vált híressé/ismertté. [KÉP31] Noha a ruha látszólag hirtelen és drasztikusan változtatta meg a divatot nem volt előzmény nélküli. A paraszti idillt idéző egyszerű szabása és hófehér színe, valamint dísztelensége egyrészt az uralkodói rétegek azon törekvéseit sugallja, miszerint emberközelibbnek szerették volna láttatni magukat, illetve ezzel párhuzamosan éles kontrasztban állt a század közepén jellemző extrém méretekben gondolkozó, túldíszített pompával, melytől a francia udvar igyekezett eltávolodni.⁷⁷ Az egyszerűsésre való törekvés még a XIX. század elején is kitart, ahogy ezt a régenskor antik viseleteket idéző ruhái is mutatják. [KÉP32]

Waldgrave lévite

Noha a *robe á la polonaise* kialakulására közvetlen hatással volt a brunswick együttes, de szabászati szempontból nem feltétlenül tekinthető a brunswick közvetlen utódjának. A lévite szabásában szinte tökéletesen követi a brunswickokat, azzal a különbséggel, hogy nem feltétlenül voltak csuklyások, bár ez is előfordult. Ezen felül kabátjuk az 1770-es évek során folyamatosan egyre hosszabb lett, míg végül újból a földig ért. A kabát hosszúsága miatt kialakulását gyakran kötik a *robe á la polonaise*hez is, de mind a záródása, mely egyértelműen elől gombos, (míg a *robe á la polonaise* inkább szalagokat használt), valamint mind az ujjainak

⁷⁵ Kendra Van Cleave, "The Lévite Dress: Untangling the Cultural Influences of Eighteenth-Century French Fashion," *Textile Society of America Symposium Proceedings*, January 1, 2018, <https://digitalcommons.unl.edu/tsaconf/1119>. 4.

⁷⁶ Kendra Van Cleave, "The Lévite Dress: Untangling the Cultural Influences of Eighteenth-Century French Fashion," *Textile Society of America Symposium Proceedings*, January 1, 2018, <https://digitalcommons.unl.edu/tsaconf/1119>. 12.

⁷⁷ Ribeiro, Aileen: *The art of dress: fashion in England and France 1750 to 1820*. New Haven, 1995. 145.

kialakítása, mely a brunswickhoz hasonlóan megosztott és nem rövid, cáfolja ezt. A lévite a brunswickhoz hasonlóan inkább szalonviselet volt: vékony vászonkötésű⁷⁸ selymekből, vagyis tafotából készítették. Utazásra már sohasem használták. Kedvelt neve volt a *Waldgrave lévite* vagy a *Waldgrave gown*, amit gyakori viselője Waldgrave-hercegnője után kapta meg.⁷⁹ A hercegnő valóban kedvelhette az ilyen szabású ruhadarabokat, ugyanis lányairól készült debütáló portréjukon mindhárman brunswickot viselnek, miközben a szalonban hímeznek, illetve fonalat gombolyítanak.⁸⁰ [KÉP33] A hófehér ruhadarabok a tisztaság és ártatlanság mellett, a család gazdagságát is bemutatják, sűrű szövésű fehér taftselyemből készültek, melynek ezüstös csillogása duplafalú⁸¹ anyagot feltételez. A portrén az elsőbálozó kisasszonyok nem csak a házasságra való alkalmasságukat mutatják be, a kézimunkában való jártasságuk kihangsúlyozása mindenestre erre utal, mely műveltségüket bizonyítja, de a szalonba helyezett jelenet családi környezetet is teremt.⁸² A választott helyszín megindokolja az egyszerű, de gazdag, drága anyagból készült ruhák viselését. A ruhák a kétféle viselet közti átalakulást örökítik meg, noha szorosan követik a brunswickok szabását, kabátjaik már inkább térdig érnek, semmint csípőig, mint a korai daraboknak.

Rutland-ruha

A rutland ruha⁸³ az 1780-as évek során vette át azt a kettős szerepet, melyet korábban a brunswick, majd a *robe à la polonaise* töltött be. Egyszerre volt tökéletes báli ruha, utazó vagy lovagló viselet és otthoni fogadóruha. Egy köztisztelőben álló hölgy minden elfoglaltságára megfelelő volt, ha az időtöltéshez illő anyagból készült.⁸⁴ Kialakítása, ennek megfelelően ötvözte a brunswick, a lévite és a *robe à la polonaise* elemeit.⁸⁵⁸⁶

⁷⁸ Vászonkötés: egyszerű alapkötés, melynek mintaelemét 2 lánc- és két vetülékfonal alkotja.

⁷⁹ Ladies Magazine (London, 1783). 268.

⁸⁰ Sir Joshua Reynolds: The Ladies Waldgrave, 1783, Roxal National Trust, Scotland

⁸¹ Duplafalú szövés: megfelelő szövőszék segítségével elérhető egy mindkét oldalon mintás, valójában két egymáshoz rögzített szövetrétegből álló anyag.

⁸² Gowrley, Freya, "The Sister Arts: Textile Crafts between Paint, Print and Practice," *Journal for Eighteenth-Century Studies* 43, no. 2 (2020): 139–59, <https://doi.org/10.1111/1754-0208.12685>.

⁸³ Rutland gown (saját ford.)

⁸⁴ A különféle anyagokat, különféle alkalmakkor viselték, így a posztót vagy egyéb gyapjú anyagot inkább a szabadlevegőn, míg a díszesen szőtt selymeket főként bálakon viselték.

⁸⁵ Elke: szarvasszőrme, később sziklás hegységi vapi megnevezése

⁸⁶ Ladies Magazine (London, 1780).32

"The rutland gown, first wore by the celebrated dutchess, very long, with Turkish sleeves and hood, crossed down the shape with ribbon, the favourite colours the Circassian white, brown, ruby and barré trimmed with elke⁸⁶. Long

A *Ladies Magazine* 1780-as számában decemberi viseletnek ajánlják. Szabása miatt melegebb viselet volt, mint a kor nyitott ruhái, ezért kedvelt volt telente, mely visszaul a brunswick egyik előzményére, a dominóra is, amit szintén télen viseltek. A leírásban megfigyelhető, hogy amíg a fehér és barna csíkozás, és az oldalt felkötött szoknya a *robe a la polonoise*-t idézik, addig a csuklya és a törökös ujjak a brunswickra hajaznak. Nevét, hasonlóan a már korábban említett társaihoz, Rutland hercegnőjéről kapta, aki elhíresülten minden szezonban valami új divatirányzattal rukkolt elő, a *Ladies Magazine* minden karácsonykor érdeklődve taglalta a lehetséges új ruhákat.⁸⁷

Mindezen ruhadarabok kialakulása a brunswick elterjedése nyomán vált lehetségessé. A brunswick megjelenésével megindult a ruhák egyszerűsödése, a kényelem és a szabad mozgásra való képesség előtérbe kerülése, melynek végeredményként a lévite, a *robe a la polonoise* általánossá, sőt kedvelté váltak az 1780-as évek végére. Mindemellett újfent népszerűvé vált a karakó⁸⁸ és a szoknyák együttesének viselése. A ruhák egyszerűsödése nem állt meg itt, hanem a XIX. század fordulóján, valamint első évtizedeiben is folytatódott. A *chemise á la reine* már csak egy bő ujjakkal rendelkező, nyaknál és mell alatt beráncolt, lényegében téglalapokból álló, finom len vagy pamutvászonból varrt ruha. Az 1800-as évek elejének divatja hasonló szabású, azonban rövid ujjú pamut ruhákból állt, [KÉP34] majd az 1810-es évek végén kezdtek el újfent díszesebbek lenni a divatos ruhadarabok. [KÉP35] A folyamat az 1830-as években ért a végére, amikor egyre nagyobb szoknyák és ruhaujjak, illetve egyre díszesebb hajviseletek váltak népszerűvé. [KÉP36] A fűzők újbóli csontozása csak az 1840-es évek során jelent meg, a krinolinokkal együtt, ami a XIX. század első évtizedeiben nem volt jellemző

Összegzés

A brunswick elnevezésű együttes az 1740-es évek utazóruháinak egyfajta praktikus összeollózasaként jött létre. Az 1750-es évekre a Német Római Császárság egyes tartományaiban már kedvelt ruhadarab volt, ám elterjedése Európában a következő évtizedre tehető. Míg Mária

white or brown striped sattin cloaks trimmed with the same, satin hats looped on both sides of the above colours, trimmed with crape, black or white feathers, intermixed with elke.”

⁸⁷ *Ladies Magazine* (London, 1783). 650.

“The duchess Rutland is expected to invent something new, soon after Christmas. And the charming lady Jersey is expected with a budget of Parisian fashions”

⁸⁸ Rövid kabát

Terézia leányai révén a kontinensen a Svéd Királyságtól a spanyol udvarig hordták, kiemelten kedvelt volt a bécsi udvarban, és ezáltal a magyar nemesség körében is. Angliába csak 1764-ben jutott el. Itt Augusztia (1737-1813) brit királyi hercegnő házassága után sokáig népszerű volt, egészen 1769-ig az év legújabb divatjaként szerepelt számos divatlapban. Népszerűségét alátámasztja az 1760-as években ebben a viseletben megfestett portrék sokasága. Az 1770-es években varrták meg az első vászon kötésű pamutból szabott darabokat, részben köszönhetően az angliai pamutipar hirtelen fellendülésének. A pamutimport betiltása beindította a helyi pamuttermelést, mely ezáltal a pamut árát is jelentősen csökkentette. Ebből, a selyemnél jóval olcsóbb anyagból készültek a következő évtizedekben nem csak az arisztokrácia, hanem a középosztály számára is brunswickok. Ekkor vált utazó ruhából nappali viseletté, ekkor kezdte el az arisztokrácia szalonokban viselni a ruházatot, mivel a divatos sziluett drasztikusan megváltozott az 1770-es évek végére. Ez a folyamat nem csak a brunswickot érintette, hanem sok más korábban divatos ruhadarabot is, melyek a XIX. század fordulójára mind-mind szalonkábátokká, háziköppönyegekké váltak, mivel anyaguk nem volt elég vékony és lágy esésű a régenskor divatos ruháinak megvarrásához. Mindeközben ez a praktikus ruhadarab a középosztály számára gyakran otthoni, vagy akár munkaruhává vált. A folyamatos és magas igénybevételre vezethető vissza, hogy népszerűségéhez képest kevés maradt fenn. A legtöbbet olyan sokáig használhatták, hogy elrongyolódtak. Ez alól részben kivételt képeztek a steppelt darabok, ugyanis elkészítésük nagyon költséges volt. Noha a brunswick nem volt tartós divat, bár rövid divathullámnak sem tekinthető, az általa beindított folyamat végérvényesen megváltoztatta a XIX. század fordulójának ruházatait. A brunswick elterjedésével jelentek meg az egyre egyszerűbb öltözetek, melyekből végül kialakultak a régenskor ruhái, így fontossága a XVIII. század viseleteinek szempontjából tagadhatatlan.

Irodalomjegyzék

Szakirodalmi tételek:

- Ribeiro, Aileen, *Dress in Eighteenth-Century Europe 1715-1789*, Revised, Subsequent edition (New Haven: Yale University Press, 2002).
- Ribeiro, Aileen, *The art of dress: fashion in England and France 1750 to 1820* (New Haven: Yale University Press, 1995).
- Tarrant, Naomi E. A., "The Portrait, the Artist and the Costume Historian," *Dress* 22, no. 1 (1995): 69–77, <https://doi.org/10.1179/036121195805298208>.
- Cunnington, C. Willett, Cunnington, Phillis, and Beard, Charles, *Dictionary of English Costume 900-1900* (London: A. & C. Black, 1976).
- Dyer, Serena, *Material Lives: Women Makers and Consumer Culture in the 18th Century* (London ; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021).
- Ashelford, Jane *The Art of Dress: Clothes and Society, 1500-1914* (National Trust, 2000).
- Taylor, Emily Joan, "Women's Dresses from Eighteenth-Century Scotland: Fashion Objects and Identities" (PhD, University of Glasgow, 2013), <https://doi.org/10.5525/gla.thesis.4772>.
- Van Cleave, Kendra, and Welborn, Brooke, "'Very Much the Taste and Various Are the Makes': Reconsidering the Late-Eighteenth-Century Robe à La Polonoise," *Dress* 39, no. 1 (2013): 1–24, <https://doi.org/10.1179/0361211213Z.00000000008>
- Dowell, Carolyn Anne, „The Multiple Lives of Clothes: Alteration and Reuse of Women's Eighteenth-Century Apparel in England" (PhD, Queen's University, Kinston, Ontario, Canada, 2015).
- Blackman, Cally "Walking Amazons: The Development of the Riding Habit in England during the Eighteenth Century," *Costume* 35, no. 1 (January 1, 2001): 47–58, <https://doi.org/10.1179/cos.2001.35.1.47>.
- Cunnington, Cecil Willett, Cunnington, Phillis, *Handbook of English Costume in the Eighteenth Century*, Second Edition (Boston: Plays, Inc., 1972).
- Hill, Georgiana, *A History of English Dress From the Saxon Period to the Present Day*: (Cornell University Library, 2009).

- Bardockskaya, L. V., “Lady Mary Fox, the Mysterious Story of a Portrait,” *Vestnik of Saint Petersburg University. Arts* 8, no. 3 (2018), <https://doi.org/10.21638/11701/spbu15.2018.305>.
- Pompeo Batoni, *Pompeo Batoni (1708-87) and His British Patrons : Greater London Council, The Iveagh Bequest, Kenwood ... 8 June-30 August, 1982* (London : The Council, 1982).
- Riello, Giorgio: *Cotton : The Fabric That Made the Modern World* (Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2013).
- Vickery , Amanda, *The Gentleman's Daughter: Women's Lives in Georgian England* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2003).
- Ribeiro, Aileen, *The Dress Worn at Masquerades in England, 1730 to 1790, and Its Relation to Fancy Dress in Portraiture* (New York : Garland Pub., 1984),
- Batchelor, Jennie E., „»Fashion and Frugality: Eighteenth-Century Pocket Books for Women«”,(*Studies in Eighteenth-Century Culture* 32, 2003): 1–18.
- Pons, Rouven, “„Gemälde von Gedanken Leer ...’: Überlegungen Zu Reiterportrats Des Ausgehenden 18. Jahrhunderts,” *Marburger Jahrbuch Für Kunstwissenschaft* 33 (2006): 225–51.
- Simončić, Katarina Nina, “Portraits from the Second Half of the 18th Century in Croatia: Witnesses of Clothing Forms and Fashion Influences of Rococo,” *Etnoantropološki Problemi / Issues in Ethnology and Anthropology* 10, no. 4 (December 15, 2015), <https://doi.org/10.21301/eap.v10i4.6.904>.
- Kendra Van Cleave, “The Lévite Dress: Untangling the Cultural Influences of Eighteenth-Century French Fashion,” *Textile Society of America Symposium Proceedings*, January 1, 2018, <https://digitalcommons.unl.edu/tsaconf/1119>.
- Gowrley, Freya, “The Sister Arts: Textile Crafts between Paint, Print and Practice,” *Journal for Eighteenth-Century Studies* 43, no. 2 (2020): 139–59, <https://doi.org/10.1111/1754-0208.12685>.

Források:

- Lady Diana Dormer: *The Women of Fashion or; The History of Lady Diana Dormer* Volume I., 1768, London. 41.
- *The London Magazine*, (London C. Ackers Press, 1764).

- Wagner, Richard, *Richard Wagner's Prose Works* (London : K. Paul, Trench, Trübner, 1893).
- An American, *Ladies and Gentlemen's Pocket Companion of Etiquette and Manners : With the Rules of Polite Society, to Which Is Added Hints on Dress, Courtship, Etc.* (New York : Stearns and Co., 1800).
- *The New British Theatre: A Selection of Original Dramas, Not Yet Acted* (proprietors, 1814).
- Ladies Magazine (London, 1776.)
- Ladies magazine (London, 1783).
- Ladies Magazine (London, 1780).